

I. Ünnepeink és a történetiszemlélet

1) Ünnepek (általában): megemlékezés az egyén vagy a közösség szempontjából fontos eseményekről. Az ünnep „öröm” vagy „gyász” alkalma... (Utalni: a hazai szociológiai, külföldi történeti irodalomra.)

2) Ünnepeink: a családi, vagy csak saját, egyéni életút meghatározó történéseiről: születés, házasság, keresztelezés, temetés netán az egymásra találás évfordulója...

Az egyén megteremti az egyszer megélhető életére a maga kis világát. Megteremti, illetve örökli őseitől e szokásokat. Vagy másolja, átegyéníti a szűkebb környezetében élők rendjét...

3) Ünnepeink: neves napok az életfenntartó munkavégzés során. A legősibbek a földművelés ismert emléknapijai. Példák: a metszés-oltás, az aratás, az első kenyér, a szüret, az első borfejtés stb. Hasonlóak a helyi vagy országos vásárnapok, az egyes szakmai ünnepek. A közösség egy csoportjának ünnepei (földműveléseknek, kereskedőknek, majd szakmáknak: vasutasnak, pedagógusnak). Amit a közösség egy csoportja a csoport minden tagja számára fontosnak tart, arról megemlékezik.

4) Ünnepeink: a természeti erők megjelenése vagy évszakváltások alkalmából... Földrészekre kiterjedő ünnep-sorozat. Ősi, évezredek múltát: a különböző időszámítások (keresztény, zsidó, mohamedán, etc. ugyanúgy az ókori kultúráknál) számon tartott megemlékezései. Az ember – mind az egyén, mind a közösség – tudomásul vette: ő a természet része, félte és szerette is környezetét. A nap-4j változásai, a nagy időjárási fordulók (nálunk, Európában tavasz, nyár, ősz, tél) részei az ünnepvilágnak...

A szokások egybetartják a közösséget, követhető rendet adnak az egyén életformálásának.

5) Ünnepeink: a hitvilág alakjainak (istenek, szentek, félistenek, megszemélyesített veszedelmek, etc.) tisztelete. Tisztelete egyben a közösséget összetartó szokásnak is. Az egyén tudomásul veszi: elveszne, ha nem lenne a társas élet, s ha nem lennének annak összetartó normái. Az azonos hitvilág összetart. Később, amikor a hitvilág adminisztrálásából már sokan megélnék, tudatosítják nem csak az összetartozás fontosságát, hanem a másként hívóktól való elválasztást. (Évezredek óta: a hitvilágbeli, az etnikai különbözőségek elindító és vámszedői jórészt a „tudatosítók”, az „első értelmiség”. Ők abból élnek, hogy magukat nélkülözhetetlenné teszik a másként hívók, beszélők, gondolkodók rovására is.)

6) Az egyházak a közösségi, gondolkodási normák éltetésének első intézményei. Egyén, közösség, világmindenség kapcsolatának évezredek át nélkülözhetetlen szervezetei. Ünnephelyei és ünnepnapjai, viselkedésformái egyben általános magatartás és életkeretek a hívók számára: az egyén feloldódhat a közösségben...

A hitvilágok életképességét meg is határozza, mennyire képesek azok az „idők” változását követni; mennyire képesek az egyén és környezetéhez fűződő érzelm-, és értelemvilágának a változó idő igényeihez igazodva fórumot biztosítani. A hitvilágok rendszerbefoglalóinak, az egyházaknak élethosszát is e „képesség” határozza meg...

Az egyházi ünnepek együtt élnek, összefonódnak az egyén szűkebb világának ünnepeivel. Az egyházak igazodtak az ősi természeti vagy munkaünnepekhez, hozzátöbbszörítették hitvilágukat a természeti változások fordulóihoz, az egyéni, családi, születési-halálzási megemlékezésekhez. Évezredek kulcsfontosságú: az egyén kezdi „viszontigazítani” egyéni szempontból „nevezetes napjait” az egyház által kodifikált ünnepekhez. Például: eljegyzés, esküvő, sőt a más ünnepszintű disznótor igazodik pünkösdhöz, Mikuláshoz stb. (Bálint Sándor kiváló könyve a népszokásokról. E számban összeállítás a keresztyén ünnepekhez kötődő szokások egy részéről.)

7) Ünnepek: mozgalmi ünnepek. 19-20. századi ipari társadalom új típusú azonoságtudatának termékei. Az ipari munkásság szerveződése osztályalapon: a május elseje; nőnap (angolszász országok nőmozgalmának terméke), anyák napja. A tudatos utánpótlás-gondozás terméke: gyermeknap. Az igazi társadalmak környezetpusztításainak kivédése: környezetvédelmi „világnap”, már a századelőn madarak-fák ünne-

Folytatás a 29. oldalon

TARTALOM

• Glatz Ferenc: Ünnepeink 1945-90	2
• Németh György: Görög ünnepek	3
• Szlávik Gábor: Római ünnepek	6
• Horváth Zsolt: A magyarországi nagyobb egyházak ünnepei	9
• Rosdy Pál: Katolikus ünnepek, ünnepkörök, egyházi év	10
• Domán István: Zsidó ünnepek	16
• Sipos Péter: Világi ünnepek	19
• Fodor Sándor: Muszlim ünnepek	20
• Wojtilla Gyula: Hindu ünnepek	23
• Jemnitz János: Május elseje	26
• Burucs Kornélia: Madarak és fák napja	28
• Újév, 1848	34

Címlapon:

Évezredek ünnepe. Karácsonyi mise, 14. század

História

Szerkesztő: GLATZ FERENC

A szerkesztőség tagjai: KERTÉSZ ISTVÁN, SIPOS PÉTER, SZAKÁLY FERENC, VÖRÖS KÁROLY

Munkatársak: Demeter Zsuzsanna, Stemplerné Balog Ilona (kép), Kovács Éva (szöveg), Horváth Imre (számítógépes tördelés)

Felelős kiadó: História Alapítvány

Elnök: Niederhauser Emil

Szerkesztőség: 1014 Budapest, Úri u. 53.

Telefon: 156-0457 Levélcím: Pf 9. Bp. 1250

A História Alapítvány bankszámlaszáma:

501-012539-4 OTP Bp., I. Ker. Alagút u. 3.

Szedés, tördelés: MTA TTI Kiadványcsoportja

Vezető: Burucs Kornélia

Készült a Veszprémi Nyomda Kft-nél

Veszprém, Órház u. 38.

Felelős vezető: Fekete István igazgató

Terjeszti: a Magyar Posta

Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál,

a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlap és Postaszállítási

Igazgatóságnál

1074 Budapest, Vörösmarty u. 16–18.

Megjelenik évente tízszer.

Előfizetési díj: fél évre 175 Ft, 1 évre 350 Ft

Külföldön terjeszti a KULTÚRA Külkereskedelmi

Vállalat

Budapest, Pf. 149. H-1389

HU ISSN 01392409. Index: 25384

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza!

pe, etc. Feltenni a kérdést: vajon az ember és környezet viszonyát, ugyanúgy az embert, mint biológiai egységet firtató nemzetközi mozgalmak, nem a jövő világméretű ünnepvilágának alapelemei? Az ünnep figyelemfelhívás is, mit tartunk életünkben fontosnak, esetleg védeni-óvni érdemesnek...

8) Ünnepeink: állami megemlékezések is. Az állam: adott területen kialakuló igazgatási szervezet, amely biztosítja a közösség napi termelési, együttélési feltételeit: közbiztonságot, környezet-szabályozást, törvényekkel viselkedési kötelezettségeket. Az állam élén szervezők, adminisztrátorok állnak, akik tisztában vannak az „ünnepek” jelentőségével. Fontos számukra és a közösség számára is a gondolkodásbeli, érzelmi közösség. A megemlékezés rendje a fontosság sorrendje is... Az adminisztrátorok az adott területi-igazgatási egységben, (az államban) élők mindegyikére kiterjedő, sajátos közösségi, „állami” ünnepeket teremtenek. Az államok ünnepei évezredek óta a közösségszervezés (a politika) legérzékenyebb eszközei, mutatói...

Az államszervezet életében fontos események (államalapítás, rendszerváltozás, etc.) ünneplése...

Az államélet fontosnak tartott szereplőinek ünneplése. (Utalni: ókortól a 20. századig a kiemelkedő vezetők ünneplése, ünneptetése az egyéni hatalomigazolásának eszköze.)

Az állami ünnep: a polgár (egyéni) és a fennálló politikai hatalom (közösségi szervezet) közötti kapcsolatremények fóruma és eszköze. Az állam elismeri a kialakult közösségi (szokásrendi, szakmai, hitvilági) ünnepeket, válogat azok közül, és ezeket kötelezően ünneptelteti: állami ceremóniával, netán munkaszünet elrendelésével.

Az államszervezet természetesen nem csak igazgatási, de egyben hatalmi intézmény is. A közösség jövőjéről, a tennivalókról eltérő nézeteket vallók csoportokba verődnek, a legújabb korban pártokba... Harc az államhatalomért – egy időben harc a gondolat és hitvilágért és harc a történelemért. Az államhatalom ünnepkultúráján leolvashatóak a közösség elé vetített célok. Az ünnepek állami meghatározása a politikai harc tárgya is. Leolvasható: az adott rendszer politikálási kultúrája is. (Hogyan ünneptelt az államhatalom, mit tesz és tesz-e egyáltalán kötelezd ünneppé.) Leolvasható az ünnepkultúrán mennyire képes az adminisztráció a polgár gondolatvilágával érzelmi-értelmi közösséget teremteni. Politikai rendszerváltozások-ünnepváltozások is...

*

A történelmi anyag áttekintése előtt leszögezni: szerintünk minden politikai rendszer mércéje múltban, jelenben egyaránt: mennyire képes biztosítani az az egyén született sokoldalúságának legteljesebb megélését; mennyire képes a közösségi viselkedésrendek és az egyén kibontakozásának összhangját megteremteni...

A történelem igaz közösségek történelme, de a közösség csak akkor életképes, a közösségi kereteknek csak akkor van értelme, ha az egyén megtalálja helyét bennük. Elvonatkoztatott közösségi célok (osztály, nemzeti, etc.) semmit sem érnek az egyéni célok érvényesülése nélkül. – Leszögezni: a 20. század kollektivistá társadalom és életszemléleteinek túl nagyok a deficitjei. Az ezredforduló új társadalomszemlélete az individuum, az egyénközpontúság irányába halad. Az individualizmus nem azonos az egoizmussal, az egyéniségtszetelet nem azonos az önzéssel – évek óta hangoztatjuk. Az individualizmus a másik egyéniségének elismerése is. A modern történelmi szintézisben az értékelés mércéje...

Előzmények

Az állam munkaszünettel ismeri el a közösség egésze számára fontosnak ítélt ünnepeket. Minden modern európai államban így van ez.

A magyar állam, mint a munkaszervezet kerete... Liberális formájában 1918 előtt sokszínű ünnepkultúra alakult ki: az állami alkotmányosság ünnepe az áprilisi alaptörvények királyi szentesítésének évfordulója (1898-tól 1848. április 11.); monarchista: a királyi családhoz fűződő ünnepek; az egyházi ünnepek. Ez utóbbi sokszínűsége: ismertetni a sz. század első naptárából a piros betűs ünnepeket: az összes keresztény felekezet, a zsidók, az ortodoxok, unitusok megtalálják bennük ünnepeiket. Természetes volt, ha a „zsidó” nem nyitja ki szombatot üzentét. Emellett a közgondolkodásban nemzeti ünnepek: március 15. és az aradi vértanúk napja, október 6., augusztus 20. Államilag biztosított egymáshoz-igazodás és egymástól különbözőség lehetőségére.

– A forradalmak kialakulatlan ünnepkultúrája. A tanácsköztársaság május elsejére s egyben türelmetlensége.

– 1920–1945: A Monarchiában élt állami ünneprend felszámolása: az alkotmányosság (április 11.) ünnepe helyett a hivatalos nemzeti ünnep március 15., Petőfi-napja lesz. (Törvénybe iktatva immáron nem sérti a Habsburg-uralkodó érzékenységét.) A kormányzóhoz, az új rendszerhez kötődő ünnepek kreálása; liberális tolerancia hagyománya és a kereszténykurzus türelmetlenségének együttélése. Naptár 1928-ból és 1941-ből...

1) 1945–49. Háborús vereség, fasizmus után

Az 1945. évi naptár piros betűs ünnepei az európai katolikus országok (tartományok) ünneprendjét követik. A 15 munkaszüneti nap közül 13 vallásos eredetű, keresztény ünnep, jobbra katolikus ünnep. Egy részük elvilágiasodott, a kor emberének egyházas jellege, csak részben maradt meg: újév (évkezdet), húsvét két napja, Szent Péter-Pál napja (aratás kezdete), Mindenszentek (Halottak napja), Karácsony. (Elemezni: húsvétkor, karácsonykor nagymisék, illik minden kereszténynek templomba menni. Más ünnepnapokon nincs közösségi szokáskötelem.)

Egyéb (keresztény) állami ünnepek: vízkereszt (január 6.), gyertyaszentelő boldogasszony ünnepe, illetve Jézus bemutatása (február 2.), áldozócsütörtök (1945-ben: május 10.), pünkösöd két napja (május 20–21.), valamint a csak katolikusok úrnapija (1945: május 31.), a két Szűz Mária-ünnep (Nagyboldogasszony, augusztus 15., Kisboldogasszony, szeptember 8.) valamint a Szeplőtelen Fogantatás ünnepe (december 8.). (Elemezni: körmenetek, misék típusai. Társadalmi megjelenésükben, ünnepi rendjükben is egyházas ünnepek. Más-más felekezet másként ünnepel.)

A 15 piros betűs naptár augusztus 20. Szent István napja az állam és egyház összefonódásának ünnepe is: a szent magyar király, István napja és az államalapítás évfordulója (Disszertáció témája: Állam és egyház viszonya, évszázad óta elemezhető az adott korszak Szent István-napjainak ünneplési formáin. Körmenet is; újkenyér is; és az állami adminisztráció ünnepe is. Szent István államának ünnepe, a Szent István-i Magyarország ünnepe, az ezredéves történelmi Magyarország ünnepe is 1920 után.)

Március 15. a nemzeti ünnep, az egyetlen, a keresztény felekezetek ünneprendjétől teljesen független piros betűs nap.

1945–1947 között kevés változás. A katolikus egyház politikai pozícióinak gyengülése és a Baloldali Blokk erősödésével párhuzamosan bizonyos ünnepek – először csak katolikusok – kiválnak az állami ünnepek közül: 1947-ben a Szeplőtelen Fogantatás, 1948-ban a Gyertyaszentelő Boldogasszony, a Nagy-

boldogasszony és Kisboldogasszony, majd őket követi 1949-ben néhány általános keresztény ünnep eltörlése is. (Vízkereszt, Áldozócsütörtök, Szent Péter és Pál napja.) (Utalni: 1948 június: az iskolák államosítása, az egyházak szellemi utánpótlásának elmetszése. Utalni: felgyorsul a szovjet megszállási övezet országainak kiszakítása az európai államrendszerből.)

Új ünnep: 1946-tól munkaszüneti nap május 1., a „Munka ünnepe”. Május 1. a szervezett munkásság ünnepe. (Utalni: munkaünnepként ugyanígy már korábban a Szovjetunióban a fasiszta nyugat-európai rezsimekben is. – Olaszország, Németország, Spanyolország stb.) – Magyarországi bevezetése mögött: a fasizmus leverése után egész Európában a baloldal és a munkásmozgalmak meghatározó politikai (kormányzati) erővé válik.

Külön fejezet a *mindennapi életi* ünnepkultúrájáról, az „egyen világról”: az állam 1948-ig nem terjeszkedik ki az egyén ünnepvilágára. Az állami ünneprendszer katolikus, majd keresztény jellege 1947-1948-ban igaz csökken, de a hívő közösségek munkaszünet nélkül is továbbélnék. Az egyéni szokásrend egyházas kísérelje általános marad: keresztelés, bérálás, temetés stb...

Külön tárgyalni: a magyarországi zsidó egyházi kultúra talpra állásának nehézségei. A fasizmus pusztítása, előzőleg az antiszemitizmus behatolása a törvénykezésbe (1938-tól a zsidótörvények, majd 1944-től teljes kizárásuk a nemzeti társadalomból) az izraelita egyházat megsemmisítéssel fenyegeti. 1945 után a zsidóság jelentős részének baloldali messianizmusa, az egyház elhagyása. Kivándorlás és félelem. A zsidó ünnepek nem találják meg az ünneplés országos szintjein a maguk elismerését. Végso csapást mégis a következő korszak mér rájuk. (Utalni: az ekkor aktív, javakorabeli generációk még fiatalon-megélték valamit az 1918 előtti toleráns magyar államszervezetből, a magyar nemzeteszmé fénykorából, toleráns korából.)

2) 1950–1957 Proletárdiktatúra, szovjet rendszer

A proletárdiktatúra kora nem érthető meg a Szovjetunió ünneprendszerének, a szovjet állam és párt propagandarendszerének tanulmányozása nélkül. (Törekvés: a polgár egyéni gondolatrendszerét vesse alá az új, napi politikai elvárásoknak, oldódjon fel az állami-pátpolitikai viselkedésnormákban; a „fejek bittokba vételének” célja: hit az új, kizsákmányolásmentes társadalomban, a régi társadalmi rendek örökségének adminisztratív felszámolásában; az egyház az évezredek régi szokásrend letéteményese, a tudatformálás akadálya”, ezért törekvés az adminisztratív eszközökön kívül az ateista propagandával is megsemmisítésére. Folytatható a sor...)

1950: a Magyar Népköztársaság állami ünnepeinek meghatározása. Új ünnepek: április 4. és november 7. Átalakított funkcióval: augusztus 20.

Április 4. (1950. 10. sz. törvényerejű rendelet) „Nemzeti ünnep”, a rendelet szövegét idézni:

„A legdöntőbb fordulat Magyarország ezeréves történetében... a dicsőséges Szovjet hadsereg kiúzta országunk területéről a német fasiszták és magyar csatlósai utolsó hordáit...” (1.§) „A magyar nép soha el nem múló hálájának, forró szeretetének, a baráti és szövetségi hűségnek ünnepe, felszabadítója, példaképe, függetlenségének oltalmazója, a béke legfőbb öre... A Szovjetunió, a dicsőséges Szovjet hadsereg népünk és a haladó emberiség tanítója s igaz barátja, a nagy Sztálin iránt.” (2.§) „A megbonthatatlan szovjet-magyar barátság napja.” (3.§)

Felsorolni: A német hadsereg vereségének, a megszállt ország felszabadításának napja több európai országban ünnep. A magyar ünnepszövegben a magyarok csak „csatlósként” olvashattak magukról, ez a hazai antifasiszta érzelmű tömegek mély megsértése...

Az újabb megszállókat Európa egyetlen országában sem szerették. A magyar társadalom jelentős része a szovjet felszabadítást egyúttal megszállásként is átélte, sőt a megszállás már rendszerre fejlődött 1950-ig. A felszabadulási ünnepből „felszabadítási” és a megszállást dicsőítő ünnepet formálnak: szovjet ünnepet. – Egyik oka annak, hogy április 4. nem lehetett magyar (nemzeti) ünnep.

Utalni: A magyar társadalom egyik része élte csak meg egyértelmű felszabadulásként 1945. április 4-ét. A másik része háborús vereségként. Az új ünnep nem szembenézést eredményez az egyik vagy másik oldalon álló magyarok között, vitákat és feloldást a nemzet különböző erői között, hanem szégyenérzetet kelt mindazokban, akik egyszerű katonaként harcoltak a Vörös Hadsereg ellen. Így azután egy táborba szorítja azokat, akik meggyőződésből kiszolgálták akár a Szálasi fasiszta rezsimet is vezetőként, és azokat, akik közemberként, netán „muszkaelleni félelem”-ből szolgálták.

1987. december 15-ig csak elszálló beszédekben következik be április 4. újraértékelése.

Augusztus 20. Nemzeti ünnep. A Magyar Népköztársaság alkotmánya 1949. augusztus 20-án lépett hatályba. Indoklás az 1950. 1. sz. törvényerejű rendeletről:

„Az alkotmány fejezi ki és rögzíti le azoknak az alapvető gazdasági és társadalmi változásoknak eredményeit, amelyeket országunk a nagy Szovjetunió fegyveres ereje által történt felszabadítása óta elért és az Alkotmány jelöli ki továbbfejlődésünk irányát is a szocializmus felé vezető úton.”

Szent István napjából a proletárdiktatúra alkotmányának napja. (Utalni: Az alkotmányban foglalt általános nemes célok és az 1949 utáni évek valóságának ellentmondásaira, az alkotmány „nem alkotmány” formai jellegére.) Szent István, a történeti magyar állam alapításának ünnepéből szocialista ünnep. Az új szocialista rend (Szovjetunió szerepének ismételt hangsúlyozásával) a nemzeti hagyomány összebékítésének kísértete.

Az új kenyér ünnepe szocialista parasztünnep is. Kérdés: az a paraszt, aki híve lehetett az 1945. április 4. utáni rendszernek, mert földet osztottak számára, vajon hogyan tekinthette ünnepnek 1950 után április 4-ét, vagy tekinthette szocialista parasztünnepnek augusztus 20-át, amikor 1951-ben megkezdődnek a kényszer tsz-esítések, s amit esetleg kapott 1945-től azt elvesztette az 1950-es évek.

November 7. Állami ünnep (1955. 37. sz. törvényerejű rendelet). Idézni a szövegből a „NOSZF jelentőségé”-ről:

„A világtörténelem legnagyobb fordulóponja.” A NOSZF először hozott létre olyan államot, „amely megszüntette az ember ember általi kizsákmányolását”. – A három „alapünnep” közül november 7. kapja a leghosszabb méltatást. A Szovjetunió „a világ népeinek reménysége, támasza és példaképe a békéért, a függetlenségért a szocializmusért vívott küzdelemben”. November 7. „a győzelmes szocializmus, a dolgozók nemzetközi szolidaritása, a Szovjetunió iránt érzett hála ünnepe”.

Utalni: a hazai és európai szocialista hagyományok ünnepe május 1. volt. Melléje egy szovjet évforduló lépett. (Május 1-jéből kincstári pártünnepet formáltak: állami és pártvezetők a felvonulók előtti dobogón.) Kérdés: a szovjet típusú proletárdiktatúra bevezetése 1949 után mit idézett elő a hazai szocialista munkásokban, vagy azokban, akik – akár munkásként, akár kispolgárként – szintén a fasizmus alóli felszabadulásnak tekintették először április 4-ét. A szervezett, hagyományaikhoz ragaszkodó szakikat 1951-52-ben kezdik munkásarisztokrata munkásáruló szocdemekként üldözni – nekik ezt jelenti a szovjet szocializmus. A városi kiskereskedő – kiváló disszertáció téma – vagy kistulajdonos életét köszönhette 1945-ben a Vörös Hadseregnek, most pedig „kispolgárként” vagy menekül vagy megfélemlítve „beáll”, vagy öngyilkos lesz.

Felsorolni: a szovjet zóna országaiban mindenütt ünnep az ország felszabadítása. A szovjet zóna másik egyöntetű ünnepe – ez már hasonló indoklásokkal – november 7.

A régi ünnepek sorsa:

Újév marad.

Húsvét: eltűnik egyházi jellege. Sőt 1953-ban eltörlik a hétfői munkaszünetet az 1954. évre. A Nagy Imre-kormány azonban észbe kap, és 1953. november 28-án Minisztertanácsi rendelettel visszaállítja a húsvéthétfőt. 1955-re azonban visszafordul a Nagy Imre- és a Rákosi-csoport huzavonája: Nagy Imre bukik, húsvét nem kap hétfői munkaszünetet.

Karácsony: ugyanúgy „jár”, mint a húsvét: a párton belüli politikai huzavona tárgya lesz. 1953. november 28.: A Nagy Imre-kormány kétnapos ünnepnek határozza meg, de 1955–56-ra eltűnik december 26., karácsony másnapja a naptárak piros betűs ünnepei sorából.

A húsvét és karácsony második napja körüli huzavonát a Kádár-kormány 1956. december 11-i rendelete zárja: „visszaadják” mindkét ünnep másnapjára a munkaszünetet.

Pünkösöd. 1952-ben utoljára kétnapos ünnep, tehát a hétfő munkaszünet. 1953-ban még piros betűs, de csak a vasárnap, 1954-től azután végképp eltűnik az állami ünnepek sorából.

Május 1.: A mozgalmi ünnepből kincstári ünnep lesz. (Erről készült tanulmány e számunkban.)

Március 15. 1951 után eltörlik mint munkaszüneti napot. 1948ban még törvénybe foglalják 1848. március 15. jelentőségét – igaz osztályharcok és a nyugatellenes függetlenségi kultusz jegyében. A szovjet típusú proletárdiktatúrában részben „zavarja” április 4-ét a nemzeti ünnepek sorában, részben a magyar idegen hatalom elleni felkelés hagyománya bántja a szovjetbarát érzelmeket. A tiltás hatását 1956-57-ben lehetett lemérni: 1848 márciusának külsőségei is – függetlenségi irányban – mozgósító hatásúak lettek 1956. októberben s utána is. (Kossuthszakáll, kokárda, Kossuth-nóta, Kossuth-címer, Talpra magyar...)

Külön fejezet: egyéb ünnepek: a 7-8, az állam által elismert országos ünnep mellett megjelennek nagyszámmal a szakmai és rétegünnepek. Élen a Nőnap és a Hadsereg Napja áll. (Az előbbit tévesen amolyan szovjet ünnepnek tekintik, bevezetésének időpontja miatt.) Emellett Anyák napja, Gyermeknap, Madarak és fák napja. Nagyszerű célok, modern közösségi ünnepek lehetnének, de rátelepszik az egyenszavú propaganda. (Idézni: a hivatalos korabeli jelszavakból.) Szakmai ünnepek: pedagógusnap, vasutasnap, bányásznap stb.

A társadalom mindennapi ünnepkultúrájáról. A szovjet minta alapján át akarják politizálni az egyéni családi életet, új eszményeket adni az egyéneknek. Az állami ünnepek forgatókönyve: a magyar pán és állam vezetőinek képei a felvonulásokon, mellettük a Marx–Engels–Lenin–Sztálin-képek. Induló, csasztuskák éneklése. Munkásmozgalmi dalok közül a kapitalizmus-ellenes osztályharcos énekek és sok szovjet-orosz dal. „Bunkócska” stb.... Munkahelyeken számon tartják, ki nem vesz részt a felvonuláson... Ünnepi faliújságok, kincstári optimizmus, kincstári vigalom: zakótolás. Az iskolai ünnepélyeknek kiemelkedő fontosságot tulajdonítanak. (Ez már 1945 előtt is így volt, csak akkor egészen más eszmények jegyében.)

A családi-egyéni ünnepvilág: antiklerikális propaganda az egyházi ünnepek ellen. A harsány átértékelők provokálják a társadalom évszázados szokásrendjét. Karácsony helyett „fenyőfaünnep”, Mikulás helyett „Télapó”, augusztus 20-i körmenet helyett újkenyér felvágása... Egyházellenesség párosul a maradiság elítélésével; „haladó”-nak kell lenni: keresztelés helyett névadóünnep, a temetésen pap és kántor helyett munkatársi búcsúztatás és iskolai vagy üzemi kórus. Jelszó: nem kell megvárni az aratással Szent Péter és Pál apostolok napját. Aratás idején mesterséges ünnepi hangulat, falusi hangos-

bemondó, helyi moziban buzdító filmhíradók, beszámolók vetítése... – Katonai bevonulás magyar himnuszos, mulatós hagyománya helyett, részben magyar kuruc katonadalok, részben szovjet-orosz katona- és partizánénekek.

Kettősségre, kétlelkűségre kényszerítés az egyéni életben. Ünnepi misére titokban, másik kerületbe járnak, ahol nincs ismerős; keresztelés is titokban. Bevonulásra a filmhíradó felvétele előtt: „Völgyvidéken és hegygerincen át” – amuri partizánok dala. Sorozásról hazafelé, a pálinkázás után egész más nóta. 1951, csárdásra: „Magyar baka sétál az erdőben/Jön a Sztálin tanácsot kér tőle/Jól van Sztálin adok egy tanácsot/B...d meg a sarlót meg a kalapácsot!”

Az egész magyar társadalmat kettős életre kényszeríti. A polgár fél a hatalomtól, fél a haladásról harsogó értelmiségtől, el is bizonytalanodik. Kérdés: társadalomlélektanilag megfogható-e miként válik a magyar társadalomra kényszerített évszázados kétlelkűség, „sumákolás” elfogadott társadalmi magatartásformává?

3) 1957–1988. A szovjet rendszer – „magyar út”

1956. december 19. kormányrendelet (12/1956) a munkaszüneti napokról. Január 1., Húsvét hétfő, április 4., május 1., augusztus 20., december 25–26. Vagyis: visszaállítják a munkaszünetet húsvét hétfőn és karácsony másnapján, tehát a hagyományos ünnepeken. Ugyanakkor eltörlik a NOSZF-évfordulót, november 7-ét. (Igaz, a naptárban piros betűs, de nem munkaszüneti ünnepnek megmarad, hogy azután már a következő évtől ismét munkaszüneti nappá lépjen elő.) Március 15. iskolai szünnapp...

A politikai konszolidáció kompromisszumot kíván a szovjet rendszer és a társadalmi hagyomány között: a Kádár-politika egyik alaptézise marad 1988-ig. Az „emberek érezzék jól magukat” elvhez tartozik: 1956. decemberétől kezdődően az ünnepeket megnyújtják több naposra, a munkanapok cseréjével (pl. húsvét, karácsony, rendszeresen 3 napos, április 4. vagy november 7 kétnapos stb.). A Rákosi-rendszer emléke még friss, ez új politizálásnak tűnik. Eredmény: 1957. május 1. minden idők legnagyobb május 1-jéje. Májig nem megmagyarázott demonstráció Kádár és rendszere mellett. (A „nemzet emlékezete” egészen más ma, mint 1957-ben. Ma a bebörtönözöttekről beszélünk 1957-ről szólva, akkor... Ez is, az is a nép volt; ez is, az is a nép ma. Ha nem beszéltek róla annak idején, akkor is; ha nem beszélnek róla ma, akkor is...)

Az állami ünnepek rendje marad 31 esztendőn át. Kisebbségi változás: a felszabadulás 20. évfordulójára készülve 1965. február 21. kormányhatározat (1003/1965) az állami zászló felvonásáról, rögzíti az állami ünnepeket: április 4., augusztus 20., május 1., november 7. Azaz: a két „szovjet ünnep”, a munkásmozgalmi napja és az államalapítás. Kádár a már több évszázada ismert egyik magyar külpolitikai elvet követi: tudomásul veszi az alárendelést a nagyhatalmaknak, cserébe a relatív belpolitikai önállóságot.

1969: a tanácsköztársaság évfordulóján beemelik a proletárforradalmat a nemzeti hagyományrendszerbe (szemben az 1950-es évekkel). Március 15. szerepe így csökken: sajátos „kádári megoldás”: március 15. és 21. együttesen legyen Forradalmi Ifjúsági Napok, hozzákapcsolva április 4-ét. (A történelem sok megerősökölést elbírt...)

Az állami ünnepek depolitizálódnak. A mindennapokban összekacsintás a vezetés és a nép között. A „tudjuk elvtársak” effektus: tudomásul veszik, hogy a szovjet zónában élünk, a hatalom pedig tudja, hogy mi is tudjuk, meg ő is tudja, hogy mi tudjuk... Április 4.: koszorúzás a Gellért-hegyen, a munkahelyeken az éppen soros „áldozat” megy a koszorúzó brigádba, hogy a többiek már az ünnepek előtti délutánon rohanjanak a hétvégi ház tavaszi nagytakarítására. Ugyanez november 7-én:

év végi prémiumosztás, kezdetben megemlékezések, amelyekben lassan a Szovjetunió és a forradalom témáját felváltják a helyi – valós vagy mondvacsinált – problémák, ekkor rendezik a munkahelyi koccintásokat. November 7. az elfogadott vikendház-zárásnap. Az ünnepeken nem viszik a vezetők képeit, a vezetők helyett a pártot éltetik, azután már azt sem. Politikai „díszonás” hangok ritkán: az 1980-as években egy-egy Nagy Imre-évforduló (a kivégzés, június 16.), gyakrabban március 15.: a fiatalság egy része nem akarja tudomásul venni a hivatalos kereteket, elcsattannak az első ütések a rendőrök részéről. De mindez szűk értelmiségi körben ismert, a hazai tömegkommunikáció hallgat, a Szabad Európa-hallgatók pedig „ez még belefér” alapon tudomásul veszik. Kérdés: vajon a relatív szociális biztonság, Kádár nem mindennapos érzéke a tömegek kezelésében, vagy a kilátástalanság okozta az általános depolitizáltságot? Kihatása máig...

A mindennapok ünnepkultúrája A Kádár-konzolidáció tömegkezelésének tartozéka volt: nem provokálni az embereket. Ha nincs direkt propaganda, nincs ellenállás sem. Régi bevált hatalmpolitikai eszköz. De a Rákosi-idők után, a szomszédos szocialista országokat megismerve elfogadtatja az emberekkel a „lehető legjobb világ” alaptézisét. Ismét van túlkínálat karácsonykor fenyőfából, majd roskadozó üzletpolcok a húsvéti füstöltsonkákkal. Üzemi ünneplések: munkahelyi, iskolai karácsonyok, ajándékozások, sőt a visszkapott húsvéthétfő után munkahelyi locsolkodások. Vicces önkifigurázása az „elvtársi” időknak. Szomorú firtor és túlélési jó kedély: locsolórigmus 1962-ből, az újabb tsz-esítés lezárásának évében: „Zúg a traktor, szánt az eke/Elvtársnő locsolhatok-e?”

Az egyházellenes fellépések 1962-ig igen durvák, 1975. (Helsinki) után már inkább csak manipuláció. Misék, körmenetek akadályoztatva, nem országos rendeletre, hanem inkább a helyi túlbuzgó antiklerikálisok akcióival. A csúcson jobb a viszony egyház és állam között, mint a helyi hatalmasságok uralta vidéken... Karácsonykor visszajön a betlehemesdi, húsvétkor a böjt. (A menzafőnökök antiklerikalizmusa: nagypénteken rendszeresen húst adnak. Az 1980-as években azután kikopik ez a magatartás.)

Egész Európában laicizálódási hullám az 1900–1990 közötti periódusban. A zseniális II. Pál mindezt felismeri, az egyház világszerte igen lassan követi a reformpápát.

Feledésbe merülnek az 1949 előtti egyházi ünnepek, általában a vallásos ünnepkörök ismerete. A fiatalabb generációk nem tudják a családi ünnepi szokásrend eredetét, a kisebb ünnepekről már csak hallomásból tudnak. (Ezért készült a História 1988 óta az ünnepekre.) Vidéken tovább él a hivatalos megemlékezés nélkül is: a gyümölcslő, az arató, az őszi vásár ünnepi hagyománya, de a vallásos aktus már igen szerény. Mindenszentek általános elfogadott, Szent István ünneplése is megjelenik augusztus 20-án az 1980-as években. Oka: egyházi utánpótlás hiánya, az állami tiltások és ezek tudomásulvétele, s az említett laicizálódás. Az 1980-as években: nem állami propaganda részeként keresztelők és névadó ünnepek, egyházi és csak polgári esküvőt választó testvérek egymás mellett élnek a családokban. Nem ideológiai kérdés. Azután az 1980-as évek második felében ellenkező folyamat: az egyházi esküvő, keresztelők, temetés tűnik „korszerűnek” és „haladónak”.

A Kádár-korszak ünnepkultúrájának egyensúlyát a Grósz-kormány bontja meg: 1987. december 15.: Politikai Bizottsági határozat az új ünneprendről. Állami ünnep: április 4., „a magyar nép nemzeti ünnepe” március 15. (de nem munkaszünet), és az összes többi eddigi ünnep „a magyar nép társadalmi ünnepe”. Ezek: március 21., május 1., augusztus 20., november 7. (az októberi forradalom kisbetűvel írva!), december -21. (az ideiglenes Nemzetgyűlés 1944. december 21-i évfordulója), valamint: Nőnap, Anyáknapja, Gyermeknap. Emellett az

ügynevezett szakmai ünnepek. Azaz: a nemzeti ünnep kiemelése – ami addig a rendszer és a fiatalság közötti összeütközések forrása volt –, a szovjet felszabadítás rovására december 21., az önálló államiság hangsúlyozása a háború utáni újratekintést a magyarság érdemének tartják. (A határozat szerint 1987. december 15-től az állami zászlót március 15-én és december 21-én is fel kell vonni. – Idézni a „szigorúan bizalmas” határozat szövegét: a PB 1987. december 15-i határozata az ünnepek rendjének módosításáról. H./175/1988). Nemzeti önállóság ünnepeinek erősítése, ugyanakkor a többi volt állami ünnep pozíciójának (május 1., november 7.) gyengítése. Jele is: a párt és az állam nem ugyanaz, ünnepek is szétválhatnak. – Radikális lépés az egyház helyének elismerésére: 1988. augusztus 20. Szent István-napi mise a Bazilika előtt, a TV révén az egész ország látja.

4) 1989–1990. Új ünneprend, új típusú ünnepi szokások?

1989. nyarától felgyorsul a rendszerváltás. Megtörik a jég 1956. októberre és a megtorlás áldozatai ügyében. Június 16-án az ellenzék és a kormány (a vezető párt nem) együtt ünnepli Nagy Imre és társainak újratemetését.

Augusztus 20.: Cegléden a miniszterelnöki beszéd Szent István, a nép, a közelgő 1100 éves államalapítás évforduló jegyében. (Már készül az 1949. évi alkotmányt lényegében hatályon kívül helyező új alkotmány, nincs értelme tehát az 1949. évi alkotmányt ünnepelni.) Országos tanérvnyitó a Fasori Evangélikus Gimnáziumban, egyházi iskolaalapítás újraengedélyezése, karácsony és húsvét: az esztergomi érsek celebrálta nagymisén megjelenik a kormány 3 tagja, köztük a miniszterelnök. Kinyomják az 1990. évi naptárt: az új állami ünnepek: újév, húsvét, karácsony, március 15. (nemzeti ünnep), augusztus 20. és december 21. (a „demokratikus Magyarország ünnepe”).

A döntő lépés: Magyarország államformája Népköztársaság helyett Köztársaság, s az ötödik köztársaság kikiáltásának ünnepnapja: október 23. Az ünnepkultúrájáról leolvasható – idézni a korábban mondottakat -, „mennyre képes az adminisztráció a polgár gondolatvilágával érzelmi-értelmi közösséget teremteni”. Idézni a korabeli barátunknak felolvasott feljegyzésből (1989): „Ugyanazt az eseményt az egyik bánattal éli meg, elkeseredéssel, idegi károsodással. A másik diadalittasan, teljes örömmel. Legyen szó 1945. április 4-ről vagy 1956. október 23-ról. Majd jön egy politikai fordulat, s akik tegnap örömmel ünnepeltek, most a szegénypadra kerülnek, s ok kapkodnak gyógyszeres üvegcsé után. Az ünneplők 1945 vagy 1949 után észrevétlenül vágtak tátongó sebeket azokon, akik elesett férjüket, gyermekeiket gyászolták, vagy akiknek családi és egyéni hagyományviláguk örökletes ünnepeit sértette meg az antiklerikális propaganda, az egyházi ünnephelyek megsemmisítése, és a félelem. A félelem, hogy feljelentik munkahelyükön, ha a karácsonyi, húsvéti nagymisén, vagy otthon éppen Jóm Kipur ünnepét kívánja tartani. Ne legyen ilyen ünnep többé, a mostani október 23. sem. Az ünnep ne legyen a másik bánatán való öröm napja.”

*

Epilógus. Az 1989-ben keletkezett, október 23. ünnepét indoktató vázlatot most, 1992. november 19-én egészítjük ki. Bécs, Dapontegasse 13. Hívő katolikus barátunkhoz vendégségbe. A bérház földszintjén átható káposztailat. A házmaster ortodox hitű szerb, készül a november 21-i „szlavára”. Ilyenkor mindnyájan meg vagyunk híva koccintásra – így barátom...

Egyszer talán Magyarországon is így lesz: mindenki ünnepelheti a maga ünnepét, nem kívánja kiátkozni a nemzetből a máshtűeket, nem irigykedik arra, hogy a másik örül, s nem, kívánja a maga hitét a másakra erőltetni. Mert a történelem és a politika mércéje – és a magunk mércéje: mennyre találja meg; helyét a közösségben az egyes egyén. Az egymástól oly csodálatosan sokszínűen különböző ember. **GLATZ FERENC**